

Зеліско А. В. Право на розпорядження майном споживчого товариства / А. В. Зеліско // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 35. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 423-426.

Зеліско Алла Володимирівна

Аспірант кафедри цивільного права

та процесу Юридичного інституту

Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

Право на розпорядження майном споживчого товариства.

Однією з визначальних ознак споживчого товариства як юридичної особи, що є учасником цивільно-правових відносин, є закріплення за ним певного майна на праві власності. Відповідно до статті 325 Цивільного кодексу України юридичні особи визнаються суб'єктами права приватної власності. Звідси можна зробити висновок, що споживче товариство є суб'єктом права власності і здійснює повноваження володіння, користування та розпорядження належним йому майном відповідно до діючого законодавства. При здійсненні права власності споживчим товариством слід виділити право на розпорядження майном товариства, що полягає в юридично забезпеченій можливості встановлювати, змінювати та припиняти юридичну долю майна. Отже, саме належна реалізація права на розпорядження «закріплює абсолютну владу власника над майном, яка може виражатися у відчуженні чи знищенні майна товариства»[1, 253]. Метою цієї статті є дослідження і виокремлення недоліків в правовому регулюванні права на розпорядження майном споживчого товариства та формування пропозицій стосовно усунення виявлених недоліків.

Проблемами правового регулювання права власності споживчих товариств займалася значна кількість науковців, зокрема, Семчик В.І.[2, 38-74], Кучеренко І. М.[3, 159-177], серед російських вчених необхідно виділити Зирянова О. І.[4, 10-165]. Окремі аспекти права власності

споживчих товариств розглядали Бабенко С. Г., Гелей С. Д., Гончарук Я. А., Пастушенко Р.Я.[5, 201-233] та інші. Однак проблеми у здійсненні споживчими товариствами права на розпорядження належним їм майном спонукають до подальшого дослідження реалізації цими товариствами права власності.

Майном, яке може бути закріплене за споживчими товариствами на праві власності для ефективної їх участі в цивільно-правових відносинах, відповідно до частини 2 статті 9 Закону України «Про споживчу кооперацію», можуть бути засоби виробництва, вироблена продукція та інше майно, що належить товариствам та є необхідним для здійснення їх статутних завдань. Також таким майном можуть бути будинки, споруди, устаткування, транспортні засоби, машини, товари, кошти та інше майно відповідно до цілей діяльності споживчих товариств[6]. Джерелами формування відповідного майна товариства є майно, передане його членами, кошти, отримані від господарської діяльності товариства чи від реалізації цінних паперів, та інша діяльність, передбачена законом.

Необхідно зауважити, що споживчі товариства визнаються власниками закріпленого за ними майна на основі загальних положень Цивільного кодексу України. Норми кодифікованих актів інших країн, зокрема, Російської Федерації, визнають споживчі товариства власниками належного їм майна на основі спеціальних норм. Так, Цивільний кодекс Російської Федерації визначає основні положення правового статусу споживчих товариств як непідприємницьких товариств, які є учасниками цивільних правовідносин, і відповідно до пункту 3 статті 213 вказує, що споживче товариство є власником майна, яке було набуто за всіма переліченими в законі підставами, включаючи внески його учасників[7, 288].

Правове регулювання власності споживчих товариств на сьогодні здійснюється Законом України «Про споживчу кооперацію» 1992 року та спеціальними підзаконними нормативно-правовими актами, якими є Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації

України, затверджене Постановою VI зборів Укоопспілки XVII скликання 03.04.2003 року та Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України, затверджене Постановою VI зборів Укоопспілки XVII скликання 03.04.2003 року.

Реалізація споживчими товариствами права на розпорядження належним їм на праві власності майном в значній мірі визначається особливостями власності споживчих товариств, які є характерними винятково для цієї організаційно-правової форми непідприємницьких товариств. До таких особливостей, зокрема, належить поділ майна товариства на громадське майно та майно, що складає пайовий фонд товариства. В науковій літературі поширений поділ майна споживчого товариства на неподільне та подільне[8, 206-207]. Неподільне (громадське) майно характеризується особливим призначенням, адже є засобом забезпечення стабільності споживчого товариства як учасника цивільних правовідносин і створюється за рахунок вступних внесків пайовиків, відрахувань від прибутків господарської діяльності і інших надходжень. Подільне ж майно товариства є його пайовим фондом, що створюється за рахунок пайових внесків учасників. Вказаний поділ майна споживчого товариства спричинює особливості його правового регулювання. Зокрема, правовий режим власності споживчих товариств визначається двома зазначеними вище підзаконними нормативно-правовими актами: Положенням про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України та Положенням про організацію пайового господарства споживчої кооперації України. Таким чином, ці законодавчі акти встановлюють порядок реалізації товариством права на розпорядження майном залежно від його виду.

Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України виокремлює неподільне громадське майно, яке є сукупністю необоротних активів споживчого товариства та яке не підлягає розподілу і слугує як сьогоднішнім членам споживчих товариств, так і

майбутнім поколінням, та подільне громадське майно як сукупність необоротних активів споживчого товариства, які у встановленому законодавством порядку можуть бути переведені в оборотні активи, а також внесені до статутних капіталів інших підприємств і організацій, передані в заставу, надані в оренду тощо[9]. Неподільність даного майна споживчого товариства полягає в тому, що воно не підлягає розподілу у випадку виходу з товариства одного чи кількох членів. Однак таке майно у випадку ліквідації споживчого товариства як суб'єкта права приватної власності повинне розподілятися між членами товариства, натомість призначення його у випадку припинення діяльності товариства є не досить обґрунтованим, адже відповідно до пункту 2.3.2. Положення про громадське майно споживчої кооперації неподільне громадське майно товариства розподілу між учасниками не підлягає, а у випадку ліквідації товариства передається за рішенням ліквідаційної комісії споживспілки, до складу якої входить товариство. Звичайно, що закріплення подібних норм не відповідає статусу споживчого товариства як повноправного власника належного йому майна, так як в даному випадку відбувається значне обмеження права товариства на розпорядження майном, і як наслідок – нівелюється абсолютна природа права власності споживчого товариства, яке відповідно до загальних норм Цивільного кодексу України є власником закріпленого за ним майна.

Правове регулювання подільного майна споживчого товариства здійснюється Положенням про організацію пайового господарства споживчої кооперації України, яке встановлює, що пайовий фонд товариства – це сукупність обов'язкових та додаткових пайових внесків членів споживчого товариства[10]. Необхідно підкреслити, що пайові внески повертаються учасникам в випадку їх виходу із споживчого товариства, вступні ж внески є безповоротними та зараховуються до його статутного фонду. На відміну від неподільного (громадського) майна, правовий режим майна, що належить до пайового фонду споживчого товариства характеризується більш розширеним правом товариства здійснювати розпорядження належним йому майном.

Однак таке право розпорядження реалізується товариством в межах цільового використання майна, що пов'язане з визначенням споживчого товариства як непідприємницької юридичної особи приватного права.

Отже, саме належність майна споживчого товариства до неподільної чи подільної власності має наслідком окреслення відповідного обсягу прав товариства здійснювати розпорядження таким майном.

Розглядаючи правовий статус майна, яке належить товариству на праві власності, необхідно відмітити нормативне врегулювання його особливостей лише на рівні підзаконних нормативно-правових актів, в той час як положення Закону «Про споживчу кооперацію» не відображають наведену вище специфіку майна споживчих товариств. Вказаний нормативно-правовий акт не визначає, що дана юридична особа є власником закріпленого за нею майна, вказуючи лише на те майно, яке може бути у власності товариства. Власником належного йому майна товариство визнається відповідно до Закону України «Про власність», який визначає кооперативи як суб'єкти права власності[11]. Норми Закону України «Про споживчу кооперацію» також не враховують основних положень Цивільного кодексу України щодо здійснення суб'єктами права приватної власності належних їм повноважень. Адже, відповідно до статті 317 Цивільного кодексу України можна зробити висновок, що споживче товариство як повноправний власник належного йому майна, здійснює правомочності володіння, користування та розпорядження власністю на власний розсуд, якщо це не суперечить закону[12, 532]. Абсолютність даного права виявляється перш за все в можливості власника самостійно та без сторонньої вказівки визначати той обсяг прав, який він реалізовуватиме по відношенню до належного йому майна.

У вирішенні вказаної проблеми доцільно було б керуватися досвідом законодавців інших країн, зокрема Російської Федерації, адже в частині 1 статті 21 Закону «Про споживчу кооперацію в Російській Федерації» 1992 року безпосередньо визначено, що власником майна споживчого товариства

є споживче товариство як юридична особа[13]. Звідси можна зробити висновок, що подібні положення, закріплені в Законі України «Про споживчу кооперацію», будуть відповідним доповненням до норм Цивільного кодексу України та Закону України «Про власність» і забезпечать належну реалізацію споживчим товариством своїх повноважень, котрі впливають з його статусу суб'єкта права приватної власності.

Як вже зазначалося, найбільш чітко сутність права власності відображає право товариства на розпорядження належним йому майном. Відповідно до змісту даної правомочності, товариство може передавати на платній основі іншим організаціям та фізичним особам будівлі, споруди, устаткування, транспортні засоби, обмінювати їх, надавати в оренду, передавати безоплатно в тимчасове користування, надавати майно в позику тощо. Таке право споживчого товариства реалізовується через утворені ним органи управління, а саме: через вищий орган управління – загальні збори членів споживчого товариства.

Однак право споживчого товариства на розпорядження належним йому на праві власності майном не може бути безмежним. Реалізація таких повноважень товариством повинна відбуватися перш за все в рамках закону, тобто власники при здійсненні права власності не повинні порушувати права інших осіб, посягати на моральні засади суспільства тощо.

Межі реалізації споживчим товариством права на розпорядження належним йому майном визначаються не лише загальними принципами діяльності юридичних осіб, але й специфічним статусом даних товариств. Адже, відповідно до статті 86 Цивільного кодексу України, споживчі товариства визначені як непідприємницькі товариства, що не мають на меті отримання прибутку та його наступного розподілу між учасниками[14]. Такі юридичні особи створюються з певною метою, яка закріплена в статуті товариства та є визначальною при здійсненні його діяльності. Така правова ситуація обумовлює здійснення споживчим товариством права на розпорядження майном відповідно до його цільового призначення, яке

окреслюється встановленою перед товариством метою. Відповідно до Закону України «Про споживчу кооперацію» такою метою діяльності споживчих товариств є поліпшення економічного та соціального стану учасників товариства (стаття 1). Відволікати майно споживчого товариства на цілі, не пов'язані з його статутною діяльністю, забороняється. Таким чином, визначальним чинником при здійсненні товариством права на розпорядження майном є пріоритетність потреб та інтересів його членів.

Досліджуючи особливості реалізації споживчим товариством права на розпорядження належною йому власністю, необхідно також звернутися до норм спеціального законодавчого акту – Закону України «Про споживчу кооперацію». Наведений закон закріплює норми, що кардинально суперечать положенням Цивільного кодексу України стосовно здійснення товариством повноважень власника належного йому майна. Зокрема, частина 2 статті 10 Закону встановлює, що майно споживчих товариств та їх спілок може бути продано, передано, здано в оренду, надано в позичку і безплатне тимчасове користування членам споживчих товариств, державним, кооперативним та іншим організаціям, трудовим колективам, окремим громадянам тільки за рішенням загальних зборів, конференцій та з'їздів відповідних спілок або уповноважених ними органів[15]. Така норма закону фактично позбавляє споживче товариство будь-якої самостійності при здійсненні права на розпорядження належним йому майном, так як ставить його в залежність від факту отримання дозволу спілки споживчих товариств. Закон «Про споживчу кооперацію» нівелює незалежність товариства щодо реалізації такої правомочності як права на розпорядження майном, яка є найбільш суттєвим відображенням абсолютності права власності. А отже, вказаний законодавчий акт кардинально суперечить основним положенням Цивільного кодексу України щодо принципів та змісту здійснення права власності. В вирішенні порушеної проблеми більш вдалим був Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР», відповідно до статті 8 якого право розпорядження

власністю кооперативу належить безпосередньо самому кооперативу та здійснюється на основі рішень його органів управління[16, 117].

Як доцільно зауважує Кучеренко І. М., рішення щодо розпорядження майном споживчого товариства повинні приймати органи управління самого товариства відповідно до їх компетенції, яка визначається статутом товариства, а не органи спілки споживчих товариств[17, 17]. Закріплення подібної норми в Законі України «Про споживчу кооперацію» встановило б право споживчих товариств здійснювати належним чином повноваження володіння, користування та розпорядження майном, що належить на праві власності товариству.

Суперечність норм Закону України «Про споживчу кооперацію» та Цивільного кодексу України поглиблюють норми Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України. Вказаний підзаконний нормативно-правовий акт встановлює спеціальний режим реалізації товариством права на розпорядження щодо цього виду майна, до якого відповідно до пункту 2.3.5. Положення належать:

1. Будівлі, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі житлові будинки та їх частини, капітальні витрати на поліпшення земель;
2. Автомобільний транспорт та вузли до нього, меблі, побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади і інструменти, інше конторське обладнання, устаткування та приладдя до них;
3. Електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони, мікрофони, рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних предметів;
4. Будь-яке інші основні засоби, не перелічені вище[9].

Виходячи з аналізу норм наведеного підзаконного акту, окремо виділяють такі основні засоби як підприємство (чи його частина) та

корпоративні права споживчого товариства як учасника господарського товариства (пункт 5.2. Положення).

Споживче товариство не має фактично права на розпорядження неподільним громадським майном, так як згідно з вказаним Положенням (пункт 2.3.3.) те майно з переліченого вище, яке належить до неподільного громадського майна, не може бути продане, безоплатно передане, внесене до статутного капіталу інших підприємств, передане в заставу чи в фінансовий лізинг (окрім організацій та підприємств системи Укоопспілки). В даній нормі прямо забороняється вчинення споживчим товариством тих дій стосовно неподільного громадського майна, які впливають на його юридичну долю та становлять зміст права споживчого товариства на розпорядження майном, що належить йому на праві власності. Крім того, що товариство позбавлене можливості розпоряджатися вказаним майном, у випадку його ліквідації майно переходить до споживчої спілки (до якої входило споживче товариство). Можна вважати, що в даному випадку законодавець не врахував юридичну долю майна того товариства, яке не є учасником споживчої спілки, а було створене як самостійна юридична особа приватного права, яка знаходиться поза системою Укоопспілки. Адже навряд чи в даному випадку споживче товариство зобов'язане передати сформовану ним для здійснення певної діяльності власність споживчій спілці.

Право споживчого товариства на розпорядження тим майном, що відноситься до подільного громадського майна відповідно до норм Положення, реалізовується товариством не самостійно на основі рішення його вищого органу управління, а з дозволу спілки відповідного рівня. Зокрема, стосовно такого подільного громадського майна як – будівлі, споруди, їх структурні компоненти, житлові будинки та їх частини, автомобільний транспорт та вузли до нього, меблі, побутові, оптичні, електромеханічні прилади і інструменти, інше офісне обладнання (тобто основні засоби, які відповідно до пункту 2.3.5. Положення належать до першої та другої груп основних засобів), споживче товариство може

реалізувати право на розпорядження лише за умови попередньої згоди споживчої спілки, учасником якої воно є. Отримання такого дозволу спілки є обов'язковим для товариства при необхідності здійснити ним стосовно першої та другої груп основних засобів подільного громадського майна такі дії:

- продаж такого майна (п. 5.3.);
- передача такого майна в операційну оренду тим орендарям, які не входять в систему Укоопспілки (п. 4.2.);
- списання подільного громадського майна (п. 3.2.);
- продаж такого об'єкта права власності споживчого товариства як підприємство (п. 5.4.);
- безоплатна передача основних засобів тим організаціям, які не входять в систему Укоопспілки (п. 6.3.);
- передача основних засобів в заставу (п. 8.1.);
- передача основних засобів як внесок до статутного фонду організацій, що не входять в систему Укоопспілки (п. 9.1.).

Перелічені вище дії становлять юридичний зміст права споживчого товариства на розпорядження належним йому майном, реалізація якого не відбувається на основі автономного волевиявлення споживчого товариства, а залежить від отримання дозволу споживчої спілки на вчинення вказаних дій. Однак громадське майно товариства має своїм призначенням забезпечувати стабільність споживчого товариства, його ефективну діяльність як учасника цивільних правовідносин, а тому саме споживче товариство повинне володіти тим обсягом правомочностей, які дозволять йому самостійно та без отримання дозволів інших суб'єктів реалізувати своє право на розпорядження належним йому на праві власності майном.

Зауважимо, що реалізація споживчим товариством права на розпорядження майном, що становить собою пайовий фонд, носить особливий характер. Адже обов'язкові та додаткові пайові внески є персоніфікованими та закріпленими за кожним окремим членом товариства,

який в обмін на них отримує сукупність майнових та особистих немайнових прав. У випадку виходу з товариства учаснику повертаються усі сплачені ним пайові внески. Однак виникнення в учасників споживчого товариства майнових прав з факту внесення пайових внесків не має наслідком виникнення в них права власності на те майно товариства, що становить собою пайовий фонд. Власником такого майна є споживче товариство як самостійна юридична особа приватного права, а не його учасники.

Враховуючи все вищенаведене, необхідно підкреслити потребу визначення споживчого товариства на рівні спеціального законодавчого акту як власника майна, що закріплене за ним як за юридичною особою приватного права. Встановлення такої норми буде логічним доповненням положень Цивільного кодексу України щодо гарантування здійснення власником належних йому повноважень, які є наслідком виникнення в нього права власності на певне майно. Однак реалізація споживчим товариством права на розпорядження належним йому майном повинна здійснюватися в рамках, обумовлених специфікою правового статусу споживчих товариств, які є непідприємницькими товариствами. Тому здійснення товариством права на розпорядження майном, яке перебуває у його власності, повинно відбуватися в рамках цільового використання майна, що є наслідком спеціальної соціально-економічної мети, для досягнення якої створювалося споживче товариство і яка визначає обсяг його правоздатності. Встановлення відповідності реалізації товариством права на розпорядження майном щодо його цільового призначення необхідно віднести до компетенції вищого органу управління товариством або його учасників. Гарантування належного здійснення товариством права на розпорядження належним йому майном доцільно було б забезпечувати шляхом встановлення права членів товариства чи його органів управління на оскарження дій товариства з приводу реалізації ним права на розпорядження майном через звернення до уповноважених державою органів (зокрема суду) у випадку обґрунтування нецільового використання товариством належного йому на праві власності

майна. Викладені положення свідчать про необхідність здійснення подальшого, поглибленого аналізу норм, що регулюють право власності споживчих товариств з метою забезпечення реалізації ними належним чином правомочностей володіння, користування та розпорядження закріпленим за ним майном. Досягнення вказаної мети подальших досліджень з цих питань дозволить споживчим товариствам здійснювати ефективну діяльність в ролі учасників цивільних правовідносин.

1. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 253.
2. Кооперативне право. Підручник для кооперат., сільськогосп., економ., юрид. вищих навч. закладів і фак. / За ред. чл.-кор. НАН України В. І. Семчика. – К.: Ін Юре. – 1998. – С. 38-74.
3. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 159-177.
4. Зырянов А. И. Право собственности потребительского общества// Дис. ... канд. юрид. наук. – Рязань, 2001. – 188 с.
5. Основи кооперації: Навч. посіб. / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук, Р. Я. Пастушенко. – К.: Знання, 2004. – С. 201-233.
6. Закон України «Про споживчу кооперацію». – Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
7. Гражданский кодекс Российской Федерации с постатейными материалами. Ч.1. / Авт. – сост. М. В. Кузнецов и другие. – М.: Право и закон, 2001. –С. 288.
8. Основи кооперації: Навч. посіб. /С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук, Р. Я. Пастушенко. – К.: Знання, 2004. – С. 206-207.
9. Положення про громадське майно (основні засоби) споживчої кооперації України затверджено Постановою шостих зборів

- Укоопспілки сімнадцятого скликання (із змінами, внесеними згідно з Постановою Центральної спілки Ради Укоопспілки споживчих товариств №5(v0005626) від 17.01.2005). – www.nau.kiev.ua.
10. Положення про організацію пайового господарства споживчої кооперації України. Затверджено Постановою VI зборів Укоопспілки XVII скликання 03.04.2003. – www.nau.kiev.ua.
 11. Закон України «Про власність». – Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
 12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. 1. – С. 532.
 13. Ведомости Съезда народных депутатов Российской Федерации и Верховного Совета Российской Федерации. – 1992 г. – № 30. – Ст. 1788.
 14. Цивільний кодекс України: Офіційне видання. – К.: Атіка, 2004. – 416 с.
 15. Закон України «Про споживчу кооперацію». – Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
 16. Масевич М.Г., Левшина Т.Л. Право собственности кооперативов / Кооперативы сегодня и в будущем. / Отв. ред. В. Ф. Яковлев. – М.: Юрид. лит., 1989. – С. 117.
 17. Кучеренко І. М. Правове положення споживчих товариств // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – №4. – С. 17.